

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านอาชีพ ของชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ Community's Learning Process for Developing the Elderly's Quality of Life on Occupation in Nong Khwang Community, Phon Samran Subdistrict, Khu Muang District, Buriram Province

คณางค์ ช่อชู

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Email : kakanang.ch@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์และปัญหาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 2) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองขวาง และ 3) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้านอาชีพของชุมชนบ้านหนองขวาง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือการประชุม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลพรสำราญ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โดยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ได้ผลดังนี้ ผลการวิจัย 1) สถานการณ์และปัญหาผู้สูงอายุพบว่า ชุมชนบ้านหนองขวางมีผู้สูงอายุ ร้อยละ 13.98 ของประชากร และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น มีภาระหนี้สินค่อนข้างมาก (ร้อยละ 76) ปัญหาสุขภาพ และวิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไปทำให้ภูมิปัญญาเก่าเริ่มหาย ที่ยังคงอยู่คือการทอผ้า จักสาน เกษตรผสมผสาน และยังมีผู้สูงอายุบางส่วนรู้สึกหดหู เหงา เนื่องจากไม่มีความมั่นคงในชีวิต และมีความต้องการมีอาชีพที่มีเหมาะสม 2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีอยู่ 4 ระดับ คือ การเรียนรู้ระดับบุคคล การเรียนรู้ระดับครอบครัว การเรียนรู้ระดับชุมชน และระดับเครือข่าย 3) การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้านอาชีพ เริ่มจากสร้างแรงบันดาลใจจากคนต้นแบบ การรวมกลุ่มด้านอาชีพ ใช้วัดเป็นพื้นที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันด้วยกิจกรรมทางศาสนาเชื่อมคนหลายวัยทำกิจกรรมร่วมกับผู้สูงอายุ การศึกษาดูงานด้านอาชีพชุมชนอื่น นอกจากนี้มีการยกระดับความรู้ในระดับปัจเจกให้เป็นฐานเรียนรู้ชุมชนจำนวน 3 ฐาน ได้แก่ ฐานเรียนรู้เกษตรประณีต 1 ไร่ ฐานเรียนรู้การทำเกษตรในบ้านผู้สูงอายุ และฐานเรียนรู้จักสาน เป็นต้น
คำสำคัญ : คุณภาพชีวิต, กระบวนการเรียนรู้ชุมชน, ผู้สูงอายุ, อาชีพผู้สูงอายุ

Abstract

The objectives of this research were to study: 1) situations and problems of quality of life of the elderly, 2) community learning process, and 3) establishment of learning process for improving the quality of life in occupation of the elderly. The research tools were forums, group discussions and interviews. Community participation process was applied to the samples which consisted of community leaders, the elderly and officers of Phon Samran Sub district Administrative Organization and sub district health promoting hospital via the participatory action research. The results were as follows: 1) In terms of situations and problems affecting the quality of life of the elderly, has an elderly population of 13.98 percent of the population, it was found that the elderly held a lot of debt (76%). Health problems and lifestyles have changed, causing old wisdom to disappear. There were some elderly who felt depressed about their well-being. However, they desired to have career-related activities and restoration of local wisdom to improve their quality of life. 2) There were three

levels of original learning process in the community : individual level such as personal attention and individual learning from specialists, family level through absorbing and following the activities of family's members from generation to generation, community level through the process of community refinement and practices and network level learning. 3) in terms of the establishment of learning process for improving the quality of life in career, it revealed that the process started with listening to the persons who directed their thought for self-analysis, studying other communities with similar social contexts then imitating, and using religious activities such as festivals for knowledge exchange. For example, on the Buddhist Lent and Buddhist Holy days, the elderly gathered together at temples and learned to make basketry. In addition, there was an elevation in individualized knowledge to be a community learning base such as 1 Rai integrated farming, elderly's backyard farming, basket making, etc.

Keywords: quality of life, community learning process, elderly's occupation

วันที่รับบทความ : 25 พฤศจิกายน 2562

วันที่แก้ไขบทความ : 24 ธันวาคม 2562

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ : 25 ธันวาคม 2562

1. บทนำ

ประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Complete aged society) ในราวปี 2564 และจะใช้เวลาอีกเพียง 10 ปี ก็จะกลายเป็น “สังคมสูงวัยระดับสุดยอด” (Super aged society) ประมาณปี 2574 นับเป็นอัตราการเพิ่มที่รวดเร็ว เพราะความไม่สมดุลของโครงสร้างประชากรของไทย กลุ่มผู้สูงอายุวัยกลางและวัยปลายมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น สะท้อนถึงภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นในอนาคตเพราะปัญหาสุขภาพตามวัย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ที่อยู่ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ว่าด้วยการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ โดยการยกระดับการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ทุกหน่วยงานมีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยมิติต่างๆ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 80 (2) ระบุไว้รัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาระบบสุขภาพที่เน้นการสร้างเสริมสุขภาพอันนำไปสู่ที่มีมาตรฐานอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้เอกชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสุขภาพและการจัดการบริการสาธารณสุข โดยผู้มีหน้าที่ให้บริการดังกล่าวซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรฐานวิชาชีพและจริยธรรมย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ [1] คุณภาพชีวิตคือการตอบสนองความจำเป็นในการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุเพื่อให้มีระดับมาตรฐานความมีคุณภาพชีวิตที่ดีในด้าน

ร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข มีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี โดยเฉพาะอาชีพของผู้สูงอายุถ้าพัฒนาให้มีศักยภาพช่วยเหลือตนเอง ครอบครัวก็สามารถลดภาระค่าใช้จ่ายได้

ชุมชนบ้านหนองขวาง หมู่ที่ 1 ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่พื้นที่ของเมืองโบราณโนนเมือง หรือโนนขมิ้น สันนิษฐานว่ามีอายุกว่า 2000 ปี นับเป็นชุมชนเก่าแก่ มีจำนวนครัวเรือน 205 ครอบครัวย และมีประชากรผู้สูงอายุ 161 คน จากประชากรจำนวน 1,152 คน คิดเป็นร้อยละ 13.98 ซึ่งจากข้อมูลพื้นฐานพบว่าผู้สูงอายุมีปัญหาสุขภาพ มีผู้สูงอายุมีโรคประจำตัว จำนวน 73 คน (ร้อยละ 44.34) เช่น โรคความดัน โรคเบาหวาน เป็นต้น และผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรงตามวัย จำนวน 88 คน (ร้อยละ 54.66) และยังมีผู้สูงอายุที่พิการ จำนวน 12 คน (ร้อยละ 7.45) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโนนย่านาง [2] วิถีอาชีพส่วนใหญ่ทำนา อาชีพเสริมเลี้ยงไหมทอผ้า และรับจ้างทั่วไป ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีและการสื่อสารที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้อาชีพและภูมิปัญญาของผู้สูงอายุเคยทำมาถูกลดบทบาทลง ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่มีบทบาททางด้านอาชีพและบทบาททางสังคมลดลง ลูกหลานต้องออกจากบ้านไปทำงานในตัวเมืองบุรีรัมย์ และไปทำงาน

ต่างกัน ทำให้ผู้สูงอายุบางคนอยู่ตามลำพัง เกิดความเหงา และกิจกรรมที่จะทำให้เกิดรายได้มีน้อยลงเพราะช่องว่างของความรู้ใหม่กับความรู้เก่าที่แตกต่างกัน และยังมีภาระหนี้สินที่เกิดจากการประกอบอาชีพและจากการช่วยเหลือบุตรหลาน สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาของผู้สูงอายุ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจำเป็นต้องตระหนักและให้ความสำคัญทุกภาคส่วน ดังนั้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นประเด็นที่สนใจวิจัย เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านอาชีพของชุมชนบ้านหนองขวาง ซึ่งขอให้นิยามคุณภาพชีวิตด้านอาชีพ คือ การที่ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับ มีภาคภูมิใจต่ออาชีพ ในการได้ถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการได้ลงมือปฏิบัติการด้านอาชีพที่ส่งผลก่อให้เกิดความสุขกาย สุขใจ และสังคม

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาด้านอาชีพของผู้สูงอายุชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ด้านอาชีพของผู้สูงอายุ ชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

2.3 เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้านอาชีพ ชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการศึกษาประเด็นสถานการณ์ปัญหาด้านอาชีพผู้สูงอายุ กระบวนการเรียนรู้ด้านอาชีพของผู้สูงอายุ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านอาชีพ ชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ ชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

3.3 ขอบเขตกลุ่มเป้าหมายที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย เป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยแยกเป็น

กลุ่มเป้าหมายเชิงปริมาณ คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่ได้จากการสุ่มด้วยวิธีประมาณของบุญชม ศรีสะอาด [3] ประชากรมีทั้งหมดเป็นหลักร้อย ใช้กลุ่มตัวอย่าง 19% ของจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด 161 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน และเลือกเจาะจง (Purposive sampling) ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรงสามารถทำงานได้และมีความสมัครใจที่จะร่วมกิจกรรมได้

กลุ่มเป้าหมายเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์เจาะลึก การอภิปรายกลุ่ม (Group discussion) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ประชากรเป้าหมายได้มาจากการคัดเลือกจากประชากรตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้สูงอายุ หน่วยงานภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ และภาคีความร่วมมือภายนอกพื้นที่ซึ่งทั้งหมดได้มาโดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลซึ่งคัดเลือกจากกลุ่มเป้าหมายโดยเจาะจง และเต็มใจให้ข้อมูล

4. วิธีการวิจัย

เป็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based Research : CBR) เน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้

4.1 การเตรียมทีมวิจัย การสร้างความเข้าใจของนักวิจัยกับชุมชนและประสานผู้เกี่ยวข้องประชุมเพื่อทำความเข้าใจโครงการผ่านผู้นำชุมชน ประชุมทีมวิจัย เพื่อสร้างความเข้าใจและการออกแบบเครื่องมือ ตลอดจนการเตรียมนักวิจัยในชุมชน ผู้ช่วยนักวิจัย ประกอบด้วย นักศึกษาศาสาวิชาการพัฒนาสังคม ประธาน อสม. ตัวแทนผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น และการอบรมเพื่อออกแบบเครื่องมือการวิจัยและแตกกรอบการวิจัยของทีมวิจัย เพื่อสร้างเข้าใจต่อกระบวนการทำวิจัยร่วมกัน

การประชุมชี้แจงโครงการต่อชุมชน คณะทีมวิจัยได้ทำการประชุมชี้แจงโครงการวิจัยกับชาวบ้านที่มีผู้สูงอายุ กลุ่มเป้าหมายการวิจัย และผู้นำชุมชน ร่วมประชุม เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2560 ณ ศาลาประชาคม ชุมชนบ้านหนองขวาง

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.2.1 เก็บข้อมูลสถานการณ์และปัญหาคุณภาพชีวิตด้านอาชีพของผู้สูงอายุชุมชนหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยการสำรวจ

ข้อมูลคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ความรู้ด้านอาชีพ วิเคราะห์จากข้อมูลปัญหาสุขภาพของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโดยแบบสัมภาษณ์ และความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เป็นต้น

4.2.2 การออกแบบกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้จัดทำโดยนำข้อมูลเชิงสถานการณ์และปัญหาคุณภาพชีวิตด้านอาชีพ กระบวนการเรียนรู้ชุมชน มาวิเคราะห์ออกแบบกิจกรรมร่วมกัน โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus group)

4.2.3 การจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอาชีพ เมื่อออกแบบกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้แล้วนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุที่เลือกอย่างเจาะจง โดยพิจารณาจากเข้าร่วมกระบวนการวิจัยด้วยความสมัครใจ และมีสภาพร่างกายที่แข็งแรงสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกับคนอื่นได้จำนวน 30 คน

4.2.4 การสรุปบทเรียนร่วมกัน ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการว่ามีความรู้สึกอย่างไร เกิดอะไรกับชุมชน เช่น มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมมีการใช้พื้นที่สาธารณะสู่การเรียนรู้ร่วมกันและมีส่วนร่วมของคนหลายวัย เป็นต้น เกิดผลอย่างไร ชีวิตมีความสุขเพิ่มขึ้นหรือไม่อย่างไรเมื่อเข้าร่วมกระบวนการแล้ว

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล คือการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามวัตถุประสงค์การวิจัยในส่วนที่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ และในส่วนที่เป็นข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติ เช่น ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ในส่วนข้อมูลที่เป็นเชิงสถานการณ์ปัญหาของผู้สูงอายุ และในส่วนของผลการวิเคราะห์ระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุออกเป็น 5 ระดับ โดยการแปลความหมายค่าเฉลี่ยตามวิธีของเบสต์ (Best, W. John) [4]

ค่าเฉลี่ย 4.50-5.00 หมายถึง คุณภาพชีวิตดีมาก

ค่าเฉลี่ย 3.50-4.49 หมายถึง คุณภาพชีวิตดี

ค่าเฉลี่ย 2.59-3.49 หมายถึง คุณภาพชีวิตปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.50-2.49 หมายถึง คุณภาพชีวิตไม่ดี

ค่าเฉลี่ย 1.00-1.49 หมายถึง คุณภาพชีวิตไม่ดีที่สุด

5. ผลการวิจัย

5.1 ข้อมูลเชิงสถานการณ์และปัญหาด้านอาชีพของผู้สูงอายุบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลที่ประกอบด้วย สภาพความเป็นอยู่ อาชีพของผู้สูงอายุ

ทัศนคติของผู้สูงอายุ รายได้และหนี้สินของผู้สูงอายุ เพื่อให้เห็นถึงปัญหาด้านคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุของชุมชนบ้านหนองขวางมีจำนวน 161 คน คิดเป็นร้อยละ 13.98 ของประชากร ปัญหาด้านสุขภาพพบว่า ผู้สูงอายุมีภาวะความดันโลหิตมากที่สุด มีภาวะติดสังคม ร้อยละ 30.43

ด้านอาชีพและเศรษฐกิจของผู้สูงอายุชุมชนบ้านหนองขวาง พบว่า ผู้สูงอายุมีอาชีพที่พอสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุที่เป็นหญิงทอผ้า ทอเสื่อ ผู้สูงอายุที่เป็นชาย เช่น จักสาน การทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น ทำให้รายได้ไม่เพียงพอและรายได้บางส่วนได้จากลูกหลานเป็นบางครั้งคราว ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีภาระหนี้สิน (ร้อยละ 76.67) ส่วนใหญ่เป็นหนี้เกิดจากการช่วยเหลือลูกหลาน กู้มาทำการเกษตรโดยเฉพาะเป็นหนี้ในระบบ คือ เป็นหนี้ ธกส. ซึ่งมีภาระหนี้สินอยู่ในช่วง 50,000-300,000 บาท ร้อยละ 33.33 และมากกว่า 300,000 บาท ร้อยละ 26.67 ทำให้ผู้สูงอายุมีความต้องการด้านอาชีพเพื่อจะสามารถสร้างรายได้ให้ตนเองได้และมีกิจกรรมด้านอาชีพที่เหมาะสมโดยอาศัยศักยภาพความรู้เดิมที่ผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็นทอผ้า จักสาน การเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาหนี้สินรายได้ไม่เพียงพอแล้ว ส่วนปัญหาสุขภาพได้วิเคราะห์จากข้อมูลของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ซึ่งผู้สูงอายุที่ขึ้นทะเบียนกับโรงพยาบาล จำนวน 161 คน ส่วนใหญ่มีสุขภาพแข็งแรง (ร้อยละ 50.87) และมีการเจ็บป่วย (ร้อยละ 45.34) เป็นสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันสะท้อนให้เห็นปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุชุมชน ดังตารางที่ 1

ปัญหาสุขภาพ	จำนวน	ร้อยละ
ความดันโลหิตสูง	39	22.54
เบาหวาน	23	13.29
มะเร็ง	3	1.73
ปอดเรื้อรัง	3	1.73
วัณโรค	3	1.73
หลอดเลือดในสมอง	1	0.58
โรคหัวใจ	1	0.58
พิการ/ทุพพลภาพ	12	6.94
สุขภาพแข็งแรง	88	50.87
รวม	173	100.00

หมายเหตุ ผู้สูงอายุ 1 คนอาจเป็นโรคมามาก 1 โรค

คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุชุมชนหนองขวาง ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลจากคุณภาพชีวิต 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ ของผู้สูงอายุ กลุ่มเป้าหมาย พบว่า คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของชุมชนหนองขวางอยู่ในระดับดี และมีคุณภาพชีวิตด้านร่างกายมีคะแนนสูงที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.96) ซึ่งอาจเป็นเพราะกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุที่ร่วมโครงการ 30 คน เป็นผู้ที่มิสุขภาพดีอยู่แล้วที่เข้าร่วม ด้านสังคม และด้านจิตใจมีคะแนนเท่ากัน (ค่าเฉลี่ย 3.73) และด้านเศรษฐกิจมีคะแนนต่ำสุดสอดคล้องกับภาวะหนี้สินสูง รายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

คุณภาพชีวิต	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลความหมาย
ด้านกาย	3.96	0.859	ดี
ด้านใจ	3.73	1.000	ดี
ด้านสังคม	3.73	0.666	ดี
ด้านเศรษฐกิจ	3.36	0.683	ปานกลาง
รวม	3.70	0.802	ดี

บริบทชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง เป็นชุมชนที่อยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองบุรีรัมย์ ระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร จึงได้รับอิทธิพลของการขยายตัวของเมือง และมีวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม การไปรับจ้างในตัวเมืองเป็นลูกจ้างบริษัท การทำนาจะเป็นการจ้างแรงงานแทนการทำเอง อาชีพหลักของชาวชุมชนหนองขวางคือการทำนา ผู้สูงอายุจึงไม่ได้ทำงานที่ตนเองมีความรู้เพราะสังคมสมัยใหม่จะทำงานนอกชุมชน ฟังพาคคนอื่นและความรู้นอกชุมมากกว่าในชุมชน อย่างไรก็ตามชุมชนยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีสำคัญของชุมชน เช่น บุญผะเหวด เทศกาลเข้าพรรษา จะเห็นว่าผู้สูงอายุมีกิจกรรมทางสังคมที่อาศัยงานบุญประเพณีทำให้ได้พบปะและร่วมกันทำกิจกรรม เป็นจุดเด่นของชุมชนบ้านหนองขวาง การใช้พื้นที่ทางสังคมทำกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นวัด โรงเรียน ยังเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อกิจกรรมของชุมชนส่วนร่วมได้ดีเหมาะในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยกลไกของความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น

5.2 กระบวนการเรียนรู้ชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านหนองขวาง ตำบลพรสำราญ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ มีกระบวนการเรียนรู้ชุมชน แยกได้ 4 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากความสนใจของบุคคลและผ่านการฝึกฝนจนมีความเชี่ยวชาญเฉพาะบุคคล ระดับครอบครัว เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สืบทอดองค์ความรู้จากบุคคลในครอบครัว หรือตระกูลจนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนว่าตระกูลนั้นเด่นในเรื่องใดหรือมีความสามารถด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นใด เช่น ครอบครัวพ่อเก่าทำมีด มีความสามารถด้านการจักสาน ระดับชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนสื่อออกมาในลักษณะของงานบุญประเพณี ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของคนชุมชนหนองขวาง เช่น บุญผะเหวด บุญกฐิน การไหว้ปู่ตา เป็นต้น ส่วนในสมัยปัจจุบันมีการเรียนรู้ผ่านเครือข่าย เป็นการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกิจกรรมโครงการของเครือข่ายหน่วยงานทางสังคมของชุมชน เช่น โครงการขององค์การบริหารส่วนตำบลพรสำราญ มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพตำบล พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ใหม่ๆ เข้าสู่ชุมชน

รูปที่ 1 การศึกษาดูงานชุมชนอื่นที่มีบริบททางสังคมที่ใกล้เคียงกัน

5.3 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอาชีพของผู้สูงอายุ พบว่า งานวิจัยนี้ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนด้วยการรวมกลุ่มเป้าหมายผ่านกิจกรรมทางศาสนาเนื่องจากเป็นช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ด้วยบริบทของชุมชนเคยมีคณะหมอลำที่มีชื่อเสียง ดังนั้นการใช้กิจกรรมเกี่ยวกับการร้องสรภัญญะ

เป็นสื่อกลางเพื่อรวมผู้สูงอายุทำกิจกรรม “กลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ” การรับฟังแนวคิดปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์คือ พ่อคำเดื่อง ภาษี ที่ให้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ตนเองออกอย่างมีเหตุผล การศึกษาดูงานชุมชนที่มีบริบททางสังคมใกล้เคียงกัน คือ ชุมชนสายยาว เป็นชุมชนที่อยู่ตำบลติดต่อกันแต่มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง และหลากหลายอาชีพ สร้างการเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะของฐานเรียนรู้ ซึ่งผู้นำและวิทยากรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและใช้ทุนทางสังคมของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ จนได้รับยกย่องให้เป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวใหม่ของจังหวัดบุรีรัมย์ ผลจากการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มเป้าหมายทำให้เกิดการรวมกลุ่มอาชีพผู้สูงอายุเพื่อสร้างอาชีพของผู้สูงอายุ หรือการใช้ความรู้ด้านอาชีพของผู้สูงอายุเพื่อคนอื่นก็ได้ เช่น จักสาน การทำเปลม้าไม้ไฟ การเกษตร เป็นต้น และได้ยกระดับความรู้ในระดับปัจเจกให้เป็นฐานเรียนรู้ชุมชนได้ 3 ฐานเรียนรู้ ได้แก่ ฐานเรียนรู้การจักสานที่บ้านของพ่อเอก ทำมิด ฐานเรียนรู้เกษตรประณีต 1 ไร่ บ้านพ่อเสรี และฐานเรียนรู้การทำเกษตรรอบบ้านผู้สูงอายุ บ้านของพ่อทองดี นาเหล็ก การมีฐานเรียนรู้ชุมชนจะทำให้คนในชุมชนมีพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้และยังถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง โรงเรียน และชุมชนใกล้เคียงสามารถเข้าศึกษาดูงานได้ หากมีการพัฒนาฐานเรียนรู้ให้มีระบบจัดการที่ดีจะทำให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น

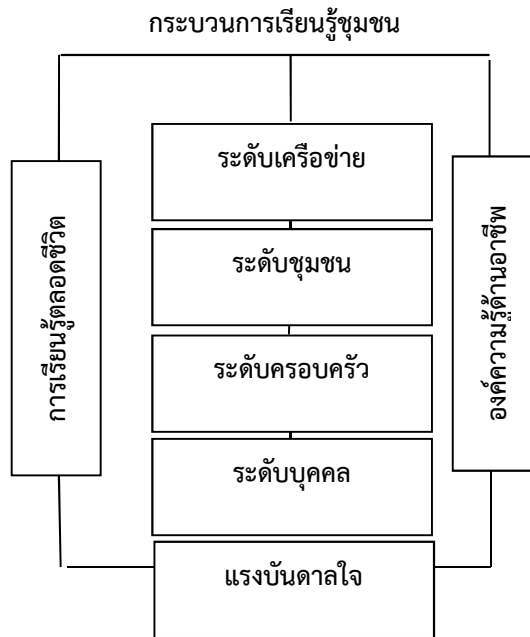

รูปที่ 2 พ่อเอก ผู้สูงอายุสามารถเป็นวิทยากรสอนเยาวชนด้านภูมิปัญญาจักสานให้เยาวชนในชุมชน

นอกจากนี้ได้รวมกลุ่มด้านอาชีพภายใต้ชื่อ “กลุ่มอาชีพผู้สูงอายุชุมชนบ้านหนองขวาง” ร่วมกันออกแบบ โลโก้และแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อพัฒนาต่อยอดงานวิจัยไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยการประสานกับพัฒนาชุมชนตำบลพรสำราญ และพัฒนาชุมชนอำเภอคูเมือง กระบวนการกลุ่มจะทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เมื่อใดมีการเรียนรู้ในชุมชนจะกลายเป็นพลังชุมชนที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตดีขึ้นของผู้สูงอายุ ข้อค้นพบการวิจัยสรุปกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุชุมชนบ้านหนองขวางได้

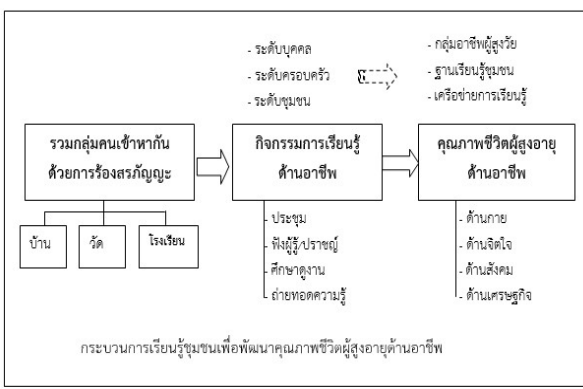

รูปที่ 3 พัฒนาความรู้ครอบครัวให้เป็นฐานเรียนรู้ชุมชน

รูปที่ 4 กระบวนการเรียนรู้ชุมชน

รูปที่ 5 สร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านอาชีพ

6. การอภิปรายผล

6.1 กลไกการสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนที่สำคัญ บ้าน วัด โรงเรียน และ อบต. เป็นกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ชุมชนบ้านหนองขวางได้ใช้พื้นที่ทางสังคมวัดบ้านหนองขวางจัดกิจกรรมเพื่อรวมกลุ่มคนในชุมชนทำกิจกรรมกับผู้สูงอายุ เริ่มแรกได้เลือกการร้องสรภัญญะซึ่งมีผู้สูงอายุสอนร้องสรภัญญะให้กับแม่บ้านและเยาวชนที่ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสวัดหนองขวาง จากนั้นได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาจากผู้สูงอายุทั้งด้านอาชีพ และด้านอื่นๆ เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ส่วนโรงเรียนบ้านหนองขวางโดยครูที่สอนวิชาสังคมศึกษานักเรียนมาร่วมเรียนรู้การร้องสรภัญญะ และเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านอาชีพ เช่น จักสาน เกษตร ทำเป็ดไม้ไผ่ แปรรูปขยะ เป็นต้น ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลพรสำราญได้รับประสานการพัฒนากลุ่มอาชีพ ทุกภาคส่วนร่วมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ การรวมกลุ่มทำกิจกรรมและทำให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าในตนเอง ได้ใช้ศักยภาพของตนเองและได้รับการยอมรับ เนื่องจากผู้สูงอายุมีความรู้และภูมิปัญญาอยู่ในตัวสามารถเป็นครูถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพ เป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ใช้ความรู้และศักยภาพชุมชนทำกิจกรรมร่วมกันจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดังที่สีลาภรณ์ บัวสาย [5] ที่ได้เสนอไว้ว่า การศึกษาจะเป็นประโยชน์ขึ้นได้ต้องมีกลไกไปประสานความสัมพันธ์ในระดับพื้นที่ที่สามารถทำให้เกิดการศึกษาทางเลือก โรงเรียน และชุมชนเชื่อมโยงเข้าหากันสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทางเลือก วัด โรงเรียน และประชาคม ได้เรียนรู้ด้านอาชีพสมประโยชน์กันทุกวัย กลายเป็นพลังที่เข้มแข็งจะดำเนินกิจกรรมใดในชุมชนก็สำเร็จเพราะคนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดี และหากต้องการขยายผลงานหรือสร้างผลิตภัณฑ์ที่ต้องการได้รับการสนับสนุน อบต. เช่นเดียวกับ สมพันธ์ เตชะอธิก [6] ที่ให้ความสำคัญของ

กลไก หากได้กระตุ้นให้กลไกได้ทำหน้าที่ที่สอดคล้องประสานกับส่วนอื่นๆ ของชุมชนจะทำให้คนในชุมชนมีการประสานกันเกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน บ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรปกครองท้องถิ่น

6.2 กระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เกิดจากการเรียนรู้ในระดับบุคคล เช่น พ่อเสรีเรียนรู้จากผู้สร้างแรงบันดาลใจอย่างพ่อคำเตื่อง ภาษี และนำกลับมาทำต่ที่บ้านจัดการพื้นที่ตนเองเพื่อทำเกษตรผสมผสาน การเรียนรู้ในระดับครอบครัว กล่าวคือแต่ละครอบครัวมีความรู้และความชำนาญไม่เหมือนกันและสืบทอดต่อกันมา ระดับชุมชน และระดับเครือข่ายเป็นการเรียนรู้กับชุมชนอื่นเครือข่ายกลุ่มอื่นเพื่อเสริมศักยภาพของกลุ่ม และพัฒนายกระดับความรู้ในระดับครอบครัวให้เป็นฐานเรียนรู้ชุมชน เช่น ฐานเรียนรู้เกษตรผสมผสาน ฐานเรียนรู้จักสาน และฐานเรียนเกษตรในบ้านของครอบครัวผู้สูงอายุ ทำให้ชุมชนบ้านหนองขวางสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านอาชีพของชุมชนบ้านหนองขวาง คือ ความพอใจในการร่วมกิจกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับ การได้ร่วมกิจกรรมทางสังคมด้านอาชีพ ทั้งการถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความเหมาะสมกับทำให้มีความสุขทางกาย ทางใจการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ด้วยความรู้อย่างรอบคอบ และคุณธรรม การเรียนรู้ด้านอาชีพของผู้สูงอายุ ให้ความสำคัญต่อความจำเป็นและเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวในความเป็นวิถีชีวิตอยู่แล้วเพราะมีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิต เช่น การฟังผู้รู้ที่เป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ การพาผู้สูงอายุไปเรียนรู้ชุมชนอื่น จะทำให้เกิดการตื่นตัวเรียนรู้และปรับตัวเอง สอดคล้องกับชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ [7] ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ว่า ผู้สูงอายุสนใจเรียนรู้จากประสบการณ์ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จึงต้องไปเรียนรู้จากสถานที่จริง การวิเคราะห์และศึกษาจากประสบการณ์ ฉะนั้นการใช้ศักยภาพผู้สูงอายุจึงเป็นได้ทั้งบทบาทของผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้รับความรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง การตื่นตัวต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทำให้ผู้สูงอายุบางคน

เป็นครูสอนสรภัญญะ บางคนเป็นครูสอนจักสาน และบางคนสอนเกษตรประณีต เป็นต้น

คุณภาพชีวิตชีวิตผู้สูงอายุ คือการได้รับการยอมรับและเห็นคุณค่าในศักยภาพด้านองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ด้านอาชีพ ผู้สูงอายุนับเป็นบุคคลที่ได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก มีความรู้ด้านอาชีพมากมาย การใช้ศักยภาพจากผู้สูงอายุด้านการรวมกลุ่มกันร้องสรภัญญะ และรวมกลุ่มด้านอาชีพ และทำกิจกรรมที่ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมใช้พื้นที่ทางศาสนา วัดเป็นพื้นที่เรียนรู้ โดยเจ้าอาวาสวัดหนองขวางให้ใช้ศาลาวัดเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมกันทุกวันอาทิตย์ และก่อให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านอาชีพตามมา การทำตะกร้าจากขยะที่เป็นกระป๋อง การจักสาน การร่วมกันทำบ่อยๆ กลายเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนหลายวัยและเป็นพฤติกรรมที่เด็กเยาวชนก็มีความสนใจและรอคอยวันอาทิตย์เพื่อที่จะได้ร่วมกิจกรรมกับนักวิจัย สิ่งสำคัญการไปร่วมกิจกรรมที่วัดยังได้ใกล้ชิดพระศาสนา รับฟังคำสอน สวดมนต์ไปด้วย ซึ่งผู้สูงอายุแต่ละคนมีความรู้ความสามารถที่หลากหลาย เมื่อผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมทำร่วมกันและได้มีบทบาทถ่ายทอดความรู้ที่ตนเองถนัดก็เห็นคุณค่าในตนเอง สอดคล้องกับประเวศ วะสี [8] ที่มองคุณภาพชีวิตเป็นเรื่องของสุขภาวะที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตทั้งหมดมองในมิติที่เป็นองค์รวม ซึ่งในแต่ละมิติกระทบถึงกันและกัน ทั้ง กาย จิตใจ และสังคม เป็นต้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุต้องอาศัยการมีส่วนร่วม ของชุมชน ปลูกจิตสำนึกใหม่ (new consciousness) ให้เรียนรู้ แบ่งปันกัน เพื่อสร้างสุขอันลึกซึ้งอย่างประณีต ดังนั้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจำเป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างเสริมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นสื่อกลางที่ชาวบ้านคุ้นเคยในการเชื่อมประสานคนในชุมชนให้ร่วมกันนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ และ นพวรรณ คาดพันโน [9] ได้เสนอการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแบบมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงหลัก 3 ประการ คือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับบุคคล ชุมชน และการประสานงาน ค้นหาทุนทางสังคมเพื่อหาจุดร่วมที่ดีของชุมชนโดยมีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เช่นเดียวกับศักดิ์พงศ์ หอมหวล [10] ได้อธิบายถึงคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นโดยอธิบายในมิติของนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นว่าเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่อธิบายเคลื่อนตัวโดยใช้คนเป็น

กลไกสำคัญนั้นอยู่ได้ด้วยการสร้างความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งละเอียดกับสิ่งที่อยู่รอบตัว คือ คน ที่มีการสร้างภูมิ และใช้กฎเกณฑ์เพื่อให้ตัวเองอยู่ได้ อยู่รอด อยู่ดี นั่นเอง

7. เอกสารอ้างอิง

- [1] สำนักศาลรัฐธรรมนูญ, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี, 2550.
- [2] โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพโนนยานาง, ข้อมูลสถิติผู้สูงอายุ, 2559.
- [3] บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 6, สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์น, 2543.
- [4] Best, W. John, Research in Education, 3rd ed. Englewood Cliffs, New Jersey, 1997.
- [5] สีลาภรณ์ บัวสาย, พลังท้องถิ่นบพลังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- [6] สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, พลังชุมชนกับมหาวิทยาลัยความท้าทายและคำตอบของโลกอนาคต, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2553.
- [7] ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, การศึกษาผู้ใหญ่ปรัชญาตะวันตกและการปฏิบัติ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.
- [8] ประเวศ วะสี, พลังขับเคลื่อนการจัดการตนเองบนแผ่นดินไทย, สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2557.
- [9] นพวรรณ คาดพันโน และคณะ, แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะและการควบคุมโรคติดต่อโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดยโสธร, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2555.
- [10] ศักดิ์พงศ์ หอมหวล, การศึกษาท้องถิ่นเชิงพหุลักษณะ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2557.